

AUGSTSKOLU MĀCĪBSPĒKU KONKURĒTSPĒJA AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS DAUDZLĪMĒŅU VIDĒ

Competitiveness of University Teachers in the Multilevel Environment of Higher Education

Irēna Katane

Latvia University of Life Sciences and Technologies, Latvia

Marina Troškova

Latvia University of Life Sciences and Technologies, Latvia

Abstract. *One of the tasks of modern education is to ensure the sustainability of higher education in the ever-changing environment in the context of globalization and glocalization. Under these conditions, cooperation in higher education is becoming more important as one of the manifestations of competitiveness. Socio-economic changes caused by globalization, internationalization and digitalisation of higher education, as well as the current demographic situation in Europe, including Latvia, raise the issue of the competitiveness of academic staff in a multi-level, multi-context and multifunctional higher education environment. The aim of the study is: based on the interdisciplinary approach, including transfer approach from economics and business sciences to educational sciences, to theoretically substantiate the competitiveness of university teachers in interaction with the multi-context and multi-level higher education environment, as well as the competitiveness of universities. The following research methods were used: study, analysis, and evaluation of scientific literature (theoretical research method); the reflection of own (the article authors') academic and scientific experience (empirical research method). The results of the research show that two tendencies can be distinguished in the substantiation of the competitiveness of university academic staff: 1) economists and business scientists, based on competition theories, use basic knowledge, findings in the development of the substantiation of competitiveness; 2) representatives of educational sciences and psychology develop a philosophical methodological base for research of specialists' competitiveness within their branches of science. In their research, the authors combine both of these approaches in conducting interdisciplinary research. Research results show that the competitiveness of the academic staff can be viewed in several aspects: 1) as a set of different characteristics (qualities) which are considered to be competitive advantages; 2) characteristics of competitive activities manifestations in the higher education environment. Three levels of the higher education environment are important in assessing the competitiveness of university teachers: the level of the local higher education environment (university level), the level of the national higher education environment and the level of the global higher education environment.*

Keywords: *academic staff, competition, competitiveness, higher education, multi-level environment, sustainability of higher education.*

Ievads ***Introduction***

20.gs. beigās un 21.gs. sākumā ir izkristalizējusies atziņa, ka cilvēcei ir sācies jauns attīstības posms, jo pārmaiņām dažādās nozarēs, cilvēkdarbības jomās nav vairs epizodisks, bet gan ilgstošs, nepārtraukts raksturs, tāpēc gan organizācijām, gan katram sabiedrības indivīdam, gan visai sabiedrībai kopumā ir jāsadzīvo ar notiekošajām pārmaiņām un jāspēj attīstīties mijiedarbībā ar nepārtraukti mainīgo vidi.

Šajos pārmaiņu apstākļos tiek aktualizēta atziņa, ka augstskolām un to mācībspēkiem izglītības ilgtspējības nodrošināšanai ir ne tikai jābūt gataviem ilgtspējīgām pārmaiņām augstākās izglītības vidē, bet arī pašiem šīs pārmaiņas jāuzsāk un jāievieš (Hubers, 2020).

Tiek pārkonceptualizēta ilgstošu izmaiņu nozīme augstākās izglītības vidē. Tādējādi augstākās izglītības ilgtspējība ir atkarīga no: 1) būtiskām izmaiņām, kas ietekmē augstskolu pedagogu ikdienas praksi; 2) ilgstošu pārmaiņu procesu, kam ir ciklisks raksturs un kas sākas, kad universitāšu skolotājiem rodas inovāciju idejas, un beidzas, kad tiek sasniegti vēlamie rezultāti; 3) individuālo un organizatorisko mācīšanos universitāšu ietvaros, kā arī domāšanas, uzvedības un rīcības izmaiņām; 4) augstākās izglītības satura un tā atbilstības tagadnes un nākotnes laika dimensijām; 5) augstskola mācībspēka personības cilvēciskajām kvalitātēm, kā arī kompetenci sadarboties ar studentu jaunajām paaudzēm, izprotot šo paaudžu specifiku un atšķirības no vecāka gājuma paaudzēm.

Augstskolu ilgtspējība ir atkarīga arī no tā, cik lielā mērā augstskolas iesaistās sabiedrības un globālās ilgtspējības nodrošināšanā un veicināšanā (Sutz & Arocena, 2021).

Šajos pārmaiņu apstākļos augstākās izglītības telpā uzsvāri tiek likti arī uz universitāšu konkurētspējas attīstību, domājot par konkurences priekšrocībām (Abramo, D'Angelo, & Soldatenkova, 2016; Mahdi, Nassar, & Almsafir, 2019; Miotto, Del-Castillo-Feito, & Blanco-Gonzalez, 2020; Salmi, 2009; Valitov, 2014).

Viena no universitāšu konkurētspējas priekšrocībām ir talantīgu, konkurētspējīgu mācībspēku koncentrācija augstskolās (Salmi, 2009; Seginova, Grishina, Zavyalova, & Skorobogatykh, 2015).

Pedagogu, t.sk. augstskolu mācībspēku, konkurētspēja mūsdienu sociālajās zinātnēs, t.sk. izglītības zinātnēs, ir viena no pētījumu aktualitātēm, par ko liecina vairākas zinātniskās publikācijas (Alavredov & Alavredova, 2019; Bibik, 2014; Chen & Cheng, 2019; Donina & Sirova, 2018; Grebennikova & Rybkin, 2017; Sohach & Plugina, 2015).

Pētījuma mērķis: pamatojoties uz starpdisciplināro pieeju, t.sk. transfēra pieeju no ekonomikas un uzņēmējdarbības zinātnēm uz izglītības zinātnēm,

teorētiski pamatot augstskolas mācībspēku konkurētspēju mijiedarbībā ar daudzkontekstu un daudzlīmeņu augstākās izglītības vidi, kā arī ar augstskolu konkurētspēju.

Pētījuma metodes:

- teorētiskās pētījuma metodes: zinātniskās literatūras, statistikas dokumentu satura studēšana, analīze un izvērtēšana;
- empīrisko pētījumu metodes: pieredzes refleksija.

Metodoloģija *Methodology*

20.gs. beigās radās jauna personības un profesionāļa jeb savas jomas speciālista konkurētspējas paradigma, kas nomainīja veco konkurētspējas paradigmu. Pastāv divas pieejas pedagogu konkurētspējas pētniecībā: 1) ekonomikas un uzņēmējdarbības zinātnes nozares zinātnieki konkurētspējas teorijas un definīcijas transfēru veidā pārnes uz izglītības zinātnēm un attiecina uz personības/speciālista konkurētspējas teorētisko pamatojumu, izvērtēšanas un attīstības veicināšanas metodiku; 2) izglītības zinātņu un psiholoģijas pārstāvji savu zinātņu nozaru ietvaros, balstoties uz savu zinātņu teorijām, pieņemtajām pamatvērtībām un pamatprincipiem, sniedz konkurētspējīgas personības un/vai konkurētspējīga speciālista raksturojumu, izceļot viņa konkurētspējas pazīmes jeb indikatorus, cilvēcīgās īpašības, kā arī pamato konkurētspējīgas darbības (t.sk. profesionālās darbības) jomas un dažādās izpausmes. Starpdisciplinārā pieeja pētniecībā ļauj abas šīs pieejas konkurētspējas pamatojumā un izvērtēšanā apvienot. Tāpēc autores augstskolu mācībspēku konkurētspējas pētījumos balstās uz starpdisciplināro jeb starpnozaru pieeju zinātnē/pētniecībā, apvienojot abas šīs augstākminētās pieejas (Katane, 2010; Katane, 2011; Troshkova & Katane, 2020).

Savukārt augstskolas izglītības vides vairāku līmeņu kā augstskolu mācībspēku konkurētspējas attīstības kontekstu izdalīšanā un teorētiskajā pamatojumā autores balstās uz sistēmiski ekoloģisko pieeju sociālās vides vai izglītības vides sistēmu koncepciju un/vai modeļu izstrādē (Bronfenbrenner, 1979; Bronfenbrenner, 1989; Flunger, Trautwein, Nagangast, Lüdke, Niggli, & Schnyder, 2019; Huitt, 2012; Katane, 2007; Katane & Kalniņa, 2010; Mahmudiono, Segalita, & Rosenkranz, 2019). Balstoties uz šo sistēmiski ekoloģisko pieeju, augstskolu mācībspēku konkurētspējas attīstības un izpausmju daudzlīmeņu vides sistēmā, autores ir izdalījušas šādus augstākās izglītības vides līmeņus: 1) *lokāla* mēroga augstākās izglītības vides (augstskolas izglītības vides) līmenis; 2) *valsts* mēroga augstākās izglītības vides līmenis, kurā darbojas vairākas augstskolas; 3) *globāla* jeb pasaules mēroga augstākās izglītības vides līmenis.

Teorētisko pētījumu rezultāti rakstā ir papildināti ar autoru pieredzes refleksiju, kā arī statistikas datu analīzes un izvērtēšanas secinājumiem (dati gūti, veicot dažāda veida dokumentu satura analīzi (CSP, 2014; CSP, 2020; CSP, 2021; IZM, 2019; IZM, 2020).

Pētījuma rezultāti ***Results of Research***

● **Augstākās izglītības vide kā augstskolu mācībspēku konkurētspējas attīstības daudzlīmeņu un daudzkontekstu vide.** Mūsdienās globalizācijas process izraisa dažāda veida pārmaiņas augstākās izglītības vidē, radot jaunus izaicinājumus gan augstskolu mācībspēkiem, gan arī studentiem. Globalizācijas process aktualizē katras valsts, konkrētās sabiedrības un katra tās indivīda, t.sk. augstskolu mācībspēku un arī studentu kā topošo speciālistu, konkurētspēju. Līdz ar to pastāv nepieciešamība pastāvīgi pilnveidot sevi mijiedarbībā ar nepārtraukti mainīgo vidi, pašattīstoties gan kā personībai, gan kā speciālistam (profesionālim) savā nozarē.

Globalizācijas procesa ietekme uz augstākās izglītības vidi ir aktualizēta vairākās zinātniskās publikācijās, kur īpaša vieta tiek ierādīta augstākās izglītības internacionalizācijai (Adam, 2020; Aponte & Jordan, 2020; Hsieh, 2020; Martincova & Lukešová, 2015; Shields, 2019).

Pieredze rāda, ka mūsdienās demogrāfiskā situācija Latvijā, t.sk. skolu absolventu (potenciālo augstskolu reflektantu) un augstskolās studējošo kopējā skaita samazināšanās rada bažas par augstskolu konkurētspēju un ilgtspēju gan lokāla, gan valsts, gan globālā augstākās izglītības vides līmeņu kontekstā. Šīs bažas apstiprina arī Latvijas augstskolās imatrikulēto studentu statistikas dati (CSP, 2014; CSP, 2020; CSP, 2021; IZM, 2020).

Līdz ar to augstskolu vadībai un mācībspēkiem ir jāmaina sava domāšana. Savu ilgtspēju un arī konkurētspēju lielākā daļa augstskolu cenšas nodrošināt, piesaistot ārvalstu studentus, piedāvājot viņiem pievilcīgu studiju saturu un pašu studiju procesu, tādējādi kompensējot pašmāju studentu skaita samazināšanos. Turklāt mūsdienu apstākļos studijas iespējamās attālināti. Kā liecina statistikas dati (CSP, 2014; CSP, 2020; CSP, 2021; IZM, 2020), tas lielā mērā augstskolām izdodas, jo pēdējā laikā Latvijas augstskolās ārvalstu studentu skaits ir būtiski pieaudzis. Tas ietekmē augstskolu konkurētspēju. Augstākās izglītības "eksports" prasa no augstskolu mācībspēkiem augsta līmeņa akadēmisko kompetentumu (t.sk. augstskolas didaktikas kompetenci) un profesionālo kompetentumu savā nozarē.

Turklāt konnektīvisma teorijas kontekstā (Aponte & Jordan, 2020) aktualizējas ne tikai augstskolu mācībspēku digitālā kompetence un tālmācības metodiskā kompetence, jo daudzas studiju programmas tiek piedāvātas tālmācībā,

bet arī mācībspēku mediju kompetence un sociālā kompetence (īpaši saskarsmes kompetence), multikultūras kompetence, t.sk. svešvalodu kompetence. Multikultūras kompetences ietvaros īpaša vieta ir ierādāma arī citu valstu studentu etniskās kultūras un mentalitātes zināšanām un attieksmēm - citādības respektēšanai. Īpaši tam jāpievērš uzmanība sadarbībā ar studentiem klātienēs nodarbībās (Martincova & Lukešová, 2015).

Latvijas izglītības vidē ir aktualizēta pārrobežu izglītība, kas ir jēdziens ar plašu nozīmi. Pārrobežu izglītība augstākajā izglītībā tiek īstenota dažādu projektu ietvaros, kuru pamatā ir dažādu valstu augstskolu sadarbība (Rauhvargers, 2008)

Arī personīgā pieredze liecina, ka mūsdienās augstākās izglītības vidē pamazām pazūd starpvalstu robežas: 1) starpaugstskolu sadarbības rezultātā top starptautiskas studiju programmas; 2) notiek studentu un mācībspēku apmaiņa *Erasmus* + un citu starptautisku sadarbības līgumu ietvaros; 3) arvien vairāk dažādu pasaules valstu studenti izvēlas Latvijas augstākās izglītības iestādēs piedāvātās studiju programmas, jo Latvijas augstākās izglītības vide kļūst arvien atvērtāka starptautiskajām studijām; 4) arvien paplašinās tālmācības/e-studiju iespējas Latvijas augstākajā izglītībā, kas piesaista arī ārvalstu studentus; 5) daudzi ārvalstu studenti vēlas studēt Latvijā, iepazīstoties arī ar Latvijas kultūru, t.sk. valodu, tajā pašā laikā viņiem ir vajadzība komunicēt ar mācībspēkiem svešvalodās, ko viņi pārzina, tāpēc svarīgi ir respektēt Latvijā studējoši ārvalstu studentu kultūru, dažāda veida vajadzības; 6) arvien biežāk ārvalstu augstskolu mācībspēki vēlas strādāt Latvijas augstskolās; 7) tūkstošgades paaudze uzsāk savas studiju gaitas Latvijas augstskolās. Tas izvirza jaunas prasības augstākajai izglītībai.

Tajā pašā laikā līdzās sadarbībai, daudzi pētnieki aktualizē konkurences esamību un tās nozīmi augstākās izglītības vidē, kas augstskolām liek meklēt jaunus ceļus savas konkurētspējas un līdz ar to arī ilgtspējīgas attīstības veicināšanā

Arvien biežāk izskan arī viedoklis, ka, lai nodrošinātu zināmu līdzsvaru, paralēli *globalizācijas* procesam ir jāuztur un jāveicina arī *glokalizācija*, kas globalizācijas procesā nodrošina katras valsts nacionālo interešu respektēšanu gan ekonomikā, gan izglītībā, gan kultūrā, gan sabiedrības kopumā ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā (Hsieh, 2020; Kozlova & Maloshonok, 2016; Lehnberg & Hicks, 2018).

Pirmā galvenā konkurences transformācija augstākajā izglītībā ir saistīta ar pētniecības universitāšu dibināšanu. Konkurences pieaugums nozīmē arī iesaistīto dalībnieku transformāciju, jo augstskolas un augstskolu vadītāji kļūst par arvien ietekmīgākiem dalībniekiem konkurencē par augstākās izglītības kvalitāti un augstskolas statusu. Konkurence starp iestādēm rada daudzlīmeņu konkurences vidi visā pasaulē un pārveido pētniecības universitātes par konkurentiem, kur

viena no augstskolu konkurences priekšrocībām ir veikto zinātnisko pētījumu kvalitāte, zinātnisko atklājumu un izgudrojumu skaits, t.sk. iegūto patentu skaits, un šo pētījumu rezultātu publiskošana pasaules mēroga zinātniskajā vidē. Konkurence augstākās izglītības vidē nav saistīta tikai ar pētniecību un mācībspēku zinātnisko darbību. Augstskolas konkurētspējai ir daudz dažādas izpausmes: prasme piesaistīt studentus, grantus, patentus, jaunus studiju kursus, valsts un privātus resursus, zinātnisko atklājumu atspoguļojums studiju saturā un pašā studiju procesā u.c. Tā kā konkurence starp pētniecības universitātēm arvien pastiprinās, šī konkurences fokuss mainījās no valsts uz internacionālo jeb globālo līmeni (Musselin, 2018). Lielākajai daļai augstākās izglītības iestāžu ir nodrošināt prestižu un augsta līmeņa reitingu daudzu augstskolu vidū, no reģionālā līmeņa augstskolām, kļūstot par valsts līmeņa un starptautiskā līmeņa konkurētspējīgām augstskolām pasaules augstākās izglītības telpā. Mūsdienu augstskolām, kas cenšas nodrošināt izglītības (izglītības satura, procesa, izglītības vides kopumā) kvalitātes augstu līmeni, galvenais mērķis ir nodrošināt daudzveidīgas izglītības vides pieejamību ne tikai valsts pilsoņiem un pastāvīgiem iedzīvotājiem, bet arī un citus valsts iedzīvotājiem, izglītojot "pasaules pilsoņus". Šo augstskolu pētnieku veiktie pētījumi pievēršas starptautiskiem jautājumiem, nevis tikai vietējiem jautājumiem, un tie ir mazāk atkarīgi no valsts finansējuma un iestādēm, jo viņiem ir izdevies nodrošināt citus finansējuma avotus (bieži vien no starptautiskajiem projektiem un ārvalstu studentu studiju maksas).

A.A. Margolis (Margolis, 2019) akcentē pasaules mērogā visefektīvāko, konkurētspējīgāko izglītības sistēmu raksturīgās pazīmes:

- pedagoga, tajā skaitā augstskolu mācībspēka, tēla pievilcības paaugstināšana, kas ļauj piesaistīt skolu un augstskolu izglītības vidēm kompetentus augstskolu absolventus - jaunus speciālistus, iesaistot viņus akadēmiskajā, pedagoģiskajā un zinātniskajā darbībā;
- kvalitatīva pedagoģiskā izglītība, kas ir balstīta uz labākajiem piemēriem, kuri tiek fiksēti pedagoģu profesionālajā darbībā;
- vidusskolu absolventu, topošo pedagoģu, vispārējo un profesionālo kompetenču neatkarīgais vērtējums, kas nodrošina dubulto atlasī: 1) zinošākie un spējīgākie reflektanti (skolu absolventi) izvēlas pedagoga profesiju; 2) profesionāli sagatavotākie, spējīgākie un kompetentākie augstskolu absolventi uzsāk savu pedagoģisko darbību izglītības iestādēs pēc augstskolu beigšanas;
- pirmā darba gada mentoringa ievadprogrammas jaunajiem speciālistiem, kuru ietvaros tiek nodrošināts atbalsts, dalīšanās pieredzē un supervīzija no kompetentu, pieredzes bagātu pedagoģu un vienlaicīgi arī kolēģu puses, kas veic mentoru pienākumus;
- atbalsts profesionālo problēmu risināšanā;

- efektīva profesionālās attīstības sistēma, kas ļauj likvidēt profesionāļu deficītu, un problēmu risināšana ar nepārtraukto metodiskā atbalsta palīdzību, sadarbojoties ar citiem pedagogiem individuālās profesionālās pilnveides procesā;
- karjeras izaugsmes iespējas un darba apmaksas nodrošināšana, kas nodrošina virzību uz kvalitatīvu pedagoģisko darbību, tās atbalstu un augsta līmeņa speciālistu saglabāšanu izglītības jomā;
- aktīva pedagogu iesaiste inovāciju un reformu īstenošanā, paredzot daudzveidīgu pedagoģisko darbību.

Valsts mēroga izglītības, t.sk. augstākās izglītības, ilgtspējība ir viens no svarīgiem mūsu sabiedrības ilgtspējīgas attīstības priekšnosacījumiem. Savukārt viens no augstākās izglītības mērķiem ir veicināt konkurētspējīgas zināšanu sabiedrības, attīstību, nodrošinot jauno speciālistu konkurētspējas attīstības veicināšanu, kur gatavība patstāvīgai, radošai un atbildīgai profesionālajai darbībai ir viens no konkurētspējas rādītājiem (Katane & Īriste, 2013; Sohach & Plugina, 2015), kas aktualizē augstskolu mācībspēku konkurētspējas nozīmi.

Konkurence notiek ne tikai starp augstskolām, bet arī starp augstskolu mācībspēkiem. Jo konkurētspējīgāks augstskolas mācībspēks, pētnieks, jo konkurētspējīgāka ir augstskola kopumā, un otrādi. Iepriekš izteiktā atziņa, ir pamats tam, ka daudzas augstskolas izvirza augstas prasības mācībspēkiem, tādējādi veicinot viņu konkurētspējas attīstību.

Autoru pieredze liecina, ka mācībspēku konkurētspēja, t.sk. atpazīstamība, pieprasītība un bieži vien arī nodarbinātība, var izpausties vairākos augstākās izglītības vides līmeņos: vienas augstskolas izglītības vides līmenī, valsts mēroga augstākās izglītības vides līmenī un globāla mēroga jeb pasaules līmeņa augstākās izglītības vidē.

Konkurenci starp augstskolu mācībspēkiem ietekmē vairāki faktori. Viens no tiem ir mācībspēku skaits un viņu nodarbinātība augstskolā.

Apkopojot informāciju, kas atrodama Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas publicētajos pārskatos par Latvijas augstāko izglītību (IZM, 2019; IZM, 2020), var secināt, ka Latvijā 6 gadu laikā (2013/2014 - 2018/2019) ir ievērojami pieaudzis augstskolu mācībspēku skaits.

Ja 2013./2014. akadēmiskajā gadā kopējais mācībspēku skaits gan valsts izglītības iestādēs, gan juridisko personu dibinātās augstskolās bija 5541, tad 2018./2019. akadēmiskajā gadā šis skaits pieauga līdz 6274, kas ir aptuveni par 12% vairāk. Viens no šīs tendences cēloņiem ir tas, ka katra augstskolas cenšas piesaistīt un savā izglītības vidē iekļaut mācībspēkus ar augstu akadēmiskā, pētnieciskā un organizatoriskā kompetentuma līmeni, kam ir arī pieredze konkrētajā profesionālās darbības nozarē, piedāvājot nepilnu mācībspēka darba slodzi ar diezgan šauru akadēmiskās darbības specializāciju.

Par izglītības iestādes darbības efektivitāti lielā mērā liecina matemātiskā attiecība starp studentu un mācībspēku skaitu. Studentu skaita samazināšanās, bet vienlaicīgi mācībspēku skaita palielināšanās lielā mērā apdraud augstskolu konkurētspēju un ilgtspēju, darbības efektivitātes skatījumā, kas var novest pie netālredzīgiem, pat stratēģiski nekorektiem, nepieņemamiem lēmumiem izglītības vadības un politikas skatījumā.

Visi iepriekš minētie faktori būtiski aktualizē mācībspēku konkurētspēju augstākās izglītības vidē.

● **Mācībspēku konkurētspējas teorētiskais pamatojums.** Lai varētu veicināt mācībspēku konkurētspējas attīstību, ir jāvar to izvērtēt. Savukārt, lai varētu izstrādāt augstskolu mācībspēku konkurētspējas izvērtēšanas metodiku, ir nepieciešams izstrādāt *augstskolas mācībspēka konkurētspējas* pētniecības teorētisko un metodoloģisko bāzi sociālo zinātņu, t.sk. izglītības zinātņu, skatījumā.

Par pedagogu, t.sk. augstskolu mācībspēku, konkurētspējas pētniecības aktualitāti 21. gadsimta izglītības vidē liecina vairākas zinātniskās publikācijas (Baranova, 2012; Bogoyavlenskaya & Kliueva, 2013; Chupkova, 2004; Donina & Sirova, 2018; Grebennikova & Rybkin, 2017; Harchenko, 2014; Katane, 2011; Plugina, 2016; Sklyar, 2018; Sohach & Plugina, 2015)

Vairākās zinātniskajās publikācijās konkurētspēja bieži vien tiek aizstāta ar jēdzieniem *pieprasītība* un *nodarbināmība* (Īriste, 2018; Katane, 2011; Katane & Īriste, 2013; Katane, Baltusite, & Katans, 2017), jo gan pieprasītība, gan nodarbinātība ir nozīmīgi konkurētspējas rādītāji un izpausmes veidi. Mūsdienīgā dinamiska vidē, kas vairāk nepiedāvā ilgtermiņa nodarbinātību, galvenais speciālista mērķis ir saglabāt un uzlabot savu pievilcību darba tirgū (Parker, 2008). Tas savukārt nodrošina speciālista kā profesionāļa pieprasītību. Pedagoģa, t.sk. augstskolas mācībspēku, pieprasītību izglītības vidē nosaka vairāki faktori: pedagoga profesionalitāte, t.sk. kompetentums; cilvēcīgās īpašības, ieskaitot harizmu; elastīgums domāšanā, darbībā un saskarsmē ar citiem cilvēkiem, t.sk. studentiem, kolēģiem; spēja saskaņot savus personīgos izaugsmes mērķus ar izglītības vides, kurā strādā, attīstības un ilgtspējas nodrošinājuma mērķiem (līdzsvars starp *ego-centrēto* un *eko-centrēto* domāšanu un darbību), izglītības "*klientu*": izglītojamo apmierinātība ar pedagoga "*sniegtajiem pakalpojumiem*" u.c. (Katane, 2011).

Par pieprasītību kā vienu no pedagogu konkurētspējas izpausmēm ir rakstījuši arī Krievijas zinātnieki (Mitina, 2003; Shirobokov, 2000). Piemēram, L. Mitina (Mitina, 2003) uzsver domu, ka mūsdienu pedagogs ir konkurētspējīga personība tad, ja viņš ir *pieprasīts speciālists* darba tirgū, kas spējīgs pašrealizēties savas profesijas jomā mainīgās sociālās vides, nozares vides apstākļos. Arī S. Širobokovs (Shirobokov, 2000), pētot pedagoģijas studentu kā topošo skolotāju konkurētspēju, akcentē domu, ka skolotāja konkurētspēja, pirmām kārtām, ir

saistāma ar pieprasītību darba tirgū un pieprasītību sabiedrībā. No pieprasītības ir atkarīgs, cik ātri un viegli preces var tikt pārdotas. To pašu var attiecināt uz speciālista pieprasītību, proti, vai viņš spēj nodrošināt savu nodarbinātību un cik ātri nepieciešamības gadījumā viņš var atrast jaunu darbu (Parker, 2008). Tādējādi jēdziens pieprasītība ir cieši saistīts ar jēdzienu nodarbināmība.

Speciālista pieprasītību kā viņa konkurētspējas rādītāju var analizēt un izvērtēt no diviem aspektiem: 1) *iekšējā aspekta*: no paša speciālista kā personības, savas jomas profesionāla izrietošās pieprasītības, ko nosaka profesionālās darbības jomā augstu novērtētais speciālista kvalitāšu kopums - viņa profesionalitāte, t.sk. dažāda veida kompetences, un viņa dažāda veida konkurētspējīgā profesionālā darbība, kas ir ar atbildīguma, lemtspējas, radošuma un inovāciju izpausmēm; 2) *ārējā aspekta*: no darba tirgus vides izrietošās pieprasītības, ko nosaka reālais stāvoklis darba tirgū, proti, ja ir vakances darba tirgū, tad katram šīs profesijas pārstāvim rodas vides determinētā pieprasītība, savukārt, mainoties ārējās vides faktoriem, t.i., samazinoties darba vietām, pazeminās arī konkrētās profesijas speciālista pieprasītība, tātad arī konkurētspēja viņa nodarbinātības iespēju kontekstā (Katane & Īriste, 2013). Šīs atziņas var attiecināt arī uz tieši augstskolu mācībspēku pieprasītību kā konkurētspējas izpausmi.

Arī nodarbināmību un nodarbinātību (tieši tāpat kā pieprasītību) var pamatot un interpretēt kā vienotu konstrukciju, kura sastāv no divām sastāvdaļām: iekšējās un ārējās. Nodarbināmība iekļauj sevī zināšanas, prasmes un kompetences, t.sk. dažādas spējas, kas piemīt indivīdam un kas palīdz sevi pieteikt darba tirgū un nodrošināt savu nodarbinātību. Savukārt nodarbinātība ir atkarīga ne tikai no nodarbināmības, bet arī no apkārtējās vides, t.sk. darba tirgus apstākļiem: darba piedāvājuma un darba pieprasījuma rādītājiem. Nodarbināmība tiek pamatota kā iekšējā potenciāla, iekšējo resursu, t.sk. dažāda veida spēju manisfestācija, nodrošinot savu nodarbinātību darba tirgū (Grebennikova & Rybkin, 2017). Te svarīgi ir uzsvērt, ka nodarbināmības spējas sevī ietver vairākas spējas: 1) spēju atrast pirmo darbu pēc augstskolas absolvēšanas; 2) spēju saglabāt darbu; 3) spēju pāriet no vienas darba amata uz otru vienas organizācijas ietvaros, pildot jaunus pienākumus, 4) spēju iegūt jauno darbu citā organizācijā, ja tas ir nepieciešams, nodrošinot savas karjeras izaugsmi. Tajā pašā laikā nodarbināmība ir ne tikai speciālistu spēja atrast darbu pie zema konkrēto speciālistu pieprasītības līmeņa darba tirgū, bet arī iegūt darbu, kad darba vakanču skaits ir daudzreiz mazāks par pretendentu skaitu, šajos apstākļos parādot savas profesionālās priekšrocības konkurencē un tā rezultātā ar darba devēju noslēdzot darba līgumu, kurā atrunāta darba samaksa jaunā darba vietā atbilstoši speciālista profesionalitātes, kā arī vajadzību līmenim, darba samaksā saņemot tik, cik pats to vēlas, turklāt darba samaksa nav zemāka nekā vidēji nozarē. Ja tas tā nav, tad šī speciālista atrastā darba vieta tiek uzskatīta par viņa profesionālajai attīstībai nevēlamu vai

neilgtspējīgu darba vietu. Citiem vārdiem sakot, nodarbināmība ir spēja atrast un saglabāt *peļņu* jeb savām kompetencēm un profesionalitātes līmenim atbilstošu darbu konkrētajos nodarbinātības apstākļos nozarē kopumā, kas tiek adekvāti novērtēts un arī apmaksāts no darba devēja puses, pamatojoties uz abpusēju vienošanos (darba līgumu).

Par nodarbināmības spēju var uzskatīt arī *mobilitāti* jeb spēju būt mobilam, kas ļauj elastīgi iekļauties darba tirgū, nodrošinot savu nodarbinātību. Piemēram, zinātnieks U. Taihlers (Teichler, 2007) speciālistu nodarbināmību sasaista ar viņu profesionālo mobilitāti un nodarbinātību ilgtermiņā.

Nodarbināmība kā konkurētspējas izvērtēšanas kritērijs tiešā veidā tiek saistīts ar orientēšanos uz izmaiņām darba tirgū, kā arī plaša spektra pamatprasmju un pamatkompetenču iegūvi, kas nodrošina speciālista elastīgumu domāšanā un profesionālajā darbībā. Nedrīkst orientēties uz īslaicīgām darba tirgus prasībām (Īriste, 2018; Katans, 2019). Šo atziņu var attiecināt arī uz augstskolu mācībspēku konkurētspēju, jo profesionālās zināšanas šaurā specializācijas jomā pārāk ātri "noveco" jeb kļūst neaktuālas.

Pie nodarbināmības prasmēm (*employability skills*) tiek minētas arī sekojošas spējas: spēja strādāt komandā, turklāt apgūstot komandu darba dažādās sociālās lomas, kā arī spēja atbildīgi un atbilstoši situācijai risināt problēmas (Lowden, Hall, Elliot & Lewin, 2011).

Vēl nodarbināmības sakarā tiek uzsvērta spēja pielāgoties darbavietas kā organizācijas kultūrai, pašvadot savu profesionālo attīstību un karjeras izaugsmi organizācijā, tajā pašā laikā respektējot organizācijas attīstības mērķus, saskaņojot savus mērķus ar organizācijas kopējiem mērķiem. Konkurētspējīgiem speciālistiem ir jābūt proaktīviem, radošiem, iniciatīvas bagātiem, ar attīstītu analītisku prātu un kritisko domāšanu (Katane & Katans, 2016; Katans, 2019).

Zinātnieki (Sarfraz, Rajendran, Hewege, & Mohan, 2018) konkurētspējas pamatojumā uzskaita un raksturo nodarbināmību kā dažādu kvalitāšu kopumu, īpaši izceļot tās konkurētspējīga speciālista īpašības/pazīmes, prasmes un spējas, ko visvairāk novērtē darba devēji un ko var uzskatīt par konkurētspējas priekšrocībām. Piemēram, spēja strādāt komandā, t.sk. sadarbības prasmes, komunikabilitāte; spēja patstāvīgi un situatīvi risināt problēmas; datorprasmes; analītiska domāšana; līderība; laika plānošana; organizēšanas prasmes u.c. no darba devēju puses tiek vērtētas ļoti augstu. Šīs īpašības, prasmes, spējas speciālistiem ir nepieciešamas darbam visās nozarēs un organizāciju hierarhijas visos līmeņos.

Augstāk teiktais ļauj nonākt pie būtiska secinājuma: *lai studenti, augstskolu absolventi kā speciālisti, savas nozares profesionāli būtu konkurētspējīgi, t.sk. pieprasīti un nodarbināti, darba tirgū, konkurētspējīgiem, t.sk. pieprasītiem un ļoti kompetentiem savā akadēmiskajā darbībā un profesionālās specializācijas*

jomā jābūt augstskolu mācībspēkiem. Pie šāda secinājuma ir nonākuši arī citi pētnieki (Bibik, 2014; Sohach & Plugina, 2015).

Augstskolu mācībspēku konkurētspējas pētniecībā svarīga ir atziņa (Alavredov & Alavredova, 2019), ka konkurētspējas līmeni nosaka konkurēšanas priekšrocību pārākuma pakāpe attiecībā pret mācībspēka trūkumiem.

Augstskolas mācībspēku konkurētspējas pamatojumā ir izceltas vairākas kvalitātes, kas ir konkurētspējas pazīmes: elastīgums, mobilitāte, spēja pielāgoties, psiholoģiskā gatavība saņemt un pielietot jaunu informāciju, apgūt jaunās tehnoloģijas, augsta līmeņa patstāvīgums un atbildīgums, augsta stresa noturība, vajadzība pēc panākumiem profesionālajā darbībā, humānas personības personiskās īpašības, dažāda veida spējas un kompetences (Chuprova, 2004; Plugina, 2016).

Konkurētspējīgs speciālists ir tas specialists, kurš strādā vienlīdz kvalitatīvi un produktīvi neatkarīgi no tā, vai viņu vēro kāds no vadības komandas pārstāvjiem, vai nē. Tas liecina par augsta līmeņa profesionalitāti, kas ir būtiska konkurētspējas sastāvdaļa (Katans, 2019). Ļoti svarīgi atzīmēt, ka konkurētspējīgs ir tas speciālists, kurš spēj (Katane, Baltusite, & Katans, 2017; Katans, 2019; Mitina, 2003): 1) savus karjeras izaugsmes mērķus saskaņot ar uzņēmuma/organizācijas, kurā strādā, attīstības un darbības mērķiem; 2) ne tikai sasniegt panākumu virsotnes, bet arī spēj pārdzīvot kritumus attīstības procesā, t.sk. neveiksmes, rodot sevī spēkus jaunam attīstības cēlienam; 3) iekšējā vajadzība pēc pašrealizācijas. Šīs atziņas lielā mērā balstās uz *sinerģētisko pieeju* psiholoģijā un izglītības zinātnēs, jo cilvēka attīstība ir multicikliska, nelineārs process. Turklāt vajadzība pēc pašrealizācijas kļūst par spēcīgu motīvu profesionālajai pašattīstībai, par ko jau 20.g.s. vidū rakstīja A. Maslovs (Maslow, 1954).

Arī R. Millers un V. Frankls uzskatīja, ka konkurētspējīgas darbības pamatā ir attīstīta vajadzība pēc panākumu sasniegšanas. Cilvēka veselība arī ir svarīgs konkurētspējas rādītājs, jo tas ir svarīgs faktors, kas būtiski ietekmē pašrealizācijas procesu (Holodceva, 2006).

Augstskolas mācībspēku būtiskas konkurētspējīgas darbības raksturojošās pazīmes ir:

- nepārtraukta reflektēšana par savu pedagoģisko darbību un profesionalitāti, gatavība un spēja pastāvīgi izglītoties un pašizglītoties visos profesionālās attīstības mūža garumā (Chuprova, 2004);
- kompetenta studiju procesa organizēšana, katra studenta personības kā nākotnes speciālista veidošanās un attīstības veicināšana, sekmējot viņu morāli tikumiskās un intelektuālās pašattīstības motivācijas vadības sistēmas veidošanos (Sohach & Plugina, 2015);
- aktīvu mācībspēku pozīciju un gatavība paaugstināt savas prasmes darbā ar zinātnisko, metodisko un mācību bāzēm; profesionālā un

personīgā pašattīstība, gatavība apgūt inovatīvas metodes; radošuma iesaistīšana darbā ar studējošajiem; holistiskā un sistēmiskā pieeja zinātniski metodiskās bāzes nodrošināšanā; zinātniski metodiskās orientācijas izveide; mācībspēku metodiskais kompetentums un iesaistīšanās studiju zinātniskās un metodiskās bāzes izveidē (Harchenko, 2014).

S. Baranova (Baranova, 2012) savā promocijas darbā uzsver, ka konkurētspējīgs augstskolas mācībspēks apzinās savus resursus, attīstības un profesionālās pilnveides potenciālu, pašizziņa un pašnovērtēšana kļūst par pamatu tālākizglītībai.

Būtiski ir veicināt katra speciālista kompetentuma, t.sk. profesionālās kompetences, attīstību un tās līmeņa paaugstināšanu, jo tas būtiski ietekmēs arī konkurētspējas attīstību kopumā. V. Grebennikova un A. Ribkina (Grebennikova & Rybkin, 2017) izstrādātajā modeli konkurētspēja sastāv no trīs pamatlīmeņiem: 1) vispārējs līmenis - konkurētspēja kā zinātniskā kategorija plašajā nozīmē, kas sevī ietver gan sabiedrības, gan ekonomikas, gan organizācijas, gan cilvēka konkurētspēju; 2) īpašais jeb specifiskais līmenis: tiek precizēts konkurētspējas objekts vai subjekts, fokusējoties jau uz konkrēto pētījuma priekšmetu, piemēram, kompānijas vai personības konkurētspēju; 3) individuālais jeb indivīda līmenis: konkrētās nozares speciālista konkurētspēja, piemēram, pedagoga konkurētspēja, kuru ietekmē visi iepriekš minētie konkurētspējas līmeņi, un otrādi - pedagoga konkurētspēja nodrošina izglītības institūcijas, kurā viņš strādā, un arī visas sabiedrības konkurētspēju konkrētajos sociālekonomiskajos apstākļos. Pedagoga konkurētspējas līmenī tiek aprakstīta *spēja izturēt un pieņemt izaicinājumus*.

Pedagoga konkurētspēja var būt skatīta un pamatota kā sarežģīta struktūra, kas sastāv no šādām piecām konkurētspējas sastāvdaļām jeb komponentiem: 1) personības virzība, ieskaitot profesionālo virzību; 2) paškonceptijas jeb Es-konceptijas; 3) pašregulācijas un pašvadības komponents, ieskaitot gribu, emocionālo inteliģenci un personības elastību; 4) kompetentuma komponents, ieskaitot profesionālās kompetences; 5) specifisko individuālo personības īpašību sastāvdaļa (piemēram, inteliģence, harizma, humora izjūta, radošums, dažādas raksturīgās iezīmes, veselība utt.). Pedagoga konkurētspējas attīstības pamats ir pieredze (Katane, 2011).

Tādējādi var secināt, ka augstskolas mācībspēku konkurētspējas pētniecībā ir nozīmīga teorētiskā un metodoloģiskā bāze.

Secinājumi Conclusions

Globalizācijas izraisītās sociāli ekonomiskās pārmaiņas, augstākās izglītības internacionalizācija un digitālizācija, kā arī mūsdienās demogrāfiskā situācija Eiropā, t.sk. arī Latvijā, aktualizē augstskolu konkurētspēju valsts un pasaules mēroga augstākās izglītības vidē. Universitāšu centieni nodrošināt savu dzīvotspēju, t.sk. konkurētspēju, mūsdienu mainīgos apstākļos, kā arī ilgtspēju nākotnes perspektīvā, lielā mērā motivē universitāšu mācībspēkus nepārtraukti profesionāli pilnveidoties, tādējādi attīstot savu konkurētspēju. Pastāv savstarpējā sakarība starp universitātes un tās mācībspēku konkurētspēju: jo konkurētspējīgāka universitāte, jo konkurētspējīgāki ir tās mācībspēki, un otrādi, - jo konkurētspējīgāki ir universitātes mācībspēki, jo konkurētspējīgāka ir universitāte kopumā. Tāpēc mūsdienās augstskolu mācībspēku konkurētspēja ir kļuvusi par vienu no pētniecības aktualitātēm. Pastāv dažādi konkurētspējas izpausmes veidi augstskolu darbībā, kas ir vērā ņemami konteksti augstskolu mācībspēku konkurētspējas pētniecībā.

Augstskolu mācībspēku konkurētspējas izvērtēšanā ir svarīgi respektēt mācībspēku mijiedarbību ar augstākās izglītības vidi kā daudzlīmeņu vides sistēmu, kurā var izdalīt šādus vides līmeņus: lokāla jeb augstskolas mēroga augstākās izglītības vides līmenis; valsts mēroga augstākās izglītības vides līmenis; pasaules mēroga augstākās izglītības vides līmenis.

Pētījumu rezultāti liecina, ka par pedagogu, t.sk. augstskolu mācībspēku, konkurētspēju liecina vairāki indikatori. Daži no tiem ir: 1) augstskolu mācībspēku pieprasītība, t.sk. atpazīstamība, viņu kompetentuma atzīšana augstskolas, valsts un starptautiska mēroga augstākās izglītības vidē, kā arī 2) nodarbināmība un nodarbinātība daudzlīmeņu un daudzkontekstu augstākās izglītības vidē. Augstskolu mācībspēku konkurētspēju ietekmējošs faktors ir vēlēto, neievēlēto, kā arī kopējais mācībspēku skaits augstskolās.

Augstskolu mācībspēku konkurētspējas līmenis ir atkarīgs no konkurences priekšrocību pārākuma pakāpes attiecībā pret mācībspēka trūkumiem.

Par augstskolas mācībspēka konkurences priekšrocībām tiek atzītas vairākas viņu kvalitātes, piemēram: elastīgums, mobilitāte, spēja pielāgoties, psiholoģiskā gatavība saņemt un pielietot jaunu informāciju, apgūt jaunās tehnoloģijas, augsta līmeņa patstāvīgums un atbildīgums, augsta stresa noturība, vajadzība pēc panākumiem profesionālajā darbībā, humānas personības personiskās īpašības, dažāda veida spējas un kompetences (t.sk. multikultūras (arī svešvalodu) kompetence, mediju kompetence (arī digitālā kompetence), sociālā kompetence (t.sk. komunikācijas kompetence), kompetence augstskolu didaktikas un tālmācības metodikas jomā u.c.). Par augstskolas mācībspēka konkurētspēju liecina arī: pašrefleksijas kompetence, t.sk. savu iekšējo resursu, attīstības

potenciāla apzināšanās, kā arī trūkumu atzišana, kā arī augstskolas didaktikas kompetence.

Pastāv vairākas konkurētspējīgas darbības izpausmes, kas atzīstamas arī par konkurences priekšrocībām, piemēram: patstāvīga, atbildīga un radoša profesionālā darbība; spēja saskaņot savas karjeras izaugsmes mērķus ar augstskolas darbības un ilgtspējīgas attīstības mērķiem; iekšējā nepieciešamība un spēja pašrealizēties nepārtraukti mainīgās vides apstākļos; spēja ne tikai sasniegt panākumu virsotnes, bet arī spēja pārdzīvot kritumus, t.sk. neveiksmes, attīstības procesā, rodot sevī spēkus jaunam attīstības cēlienam.

Teorētisko pētījumu rezultātā izkristalizējās vēl viena svarīga atziņa: jo konkurētspējīgāki būs augstskolu mācībspēki, jo konkurētspējīgāki būs viņu studenti kā topošie speciālisti.

Summary

At the end of the 20th century and the beginning of the 21st century, the understanding crystallized that the humanity has entered a new stage of development when changes in various industries and spheres of human activity are not episodic but obtain lasting and continuous nature, so organizations, each individual of the society and the whole society as a whole must live with constant changes and be able to develop themselves in interaction with the constantly changing environment. The socio-economic changes caused by globalization, internationalization and digitalization of higher education and demographic situation in Europe today, including also Latvia, update and make changes on the competitiveness of higher education institutions in the national and international higher education environment. One of the tasks of modern education is to ensure the sustainability, including balance, of higher education in the ever-changing context of both globalization and glocalization.

There are various manifestation forms of competitiveness in the activities of higher education institutions. The competitiveness of higher education institutions is largely manifested in their interaction with each other, including cooperation in the higher education environment on national and international levels. One of the manifestations of cooperation between higher education institutions is cross-border education. Competitiveness is also demonstrated by the development of the higher education institution as a research university, in the scientific research activities of its academic staff and researchers, including international publicity of the conducted study results. The aspiration of regional higher education institutions to become nationwide higher education institutions, whereas national higher education institutions to become internationally recognized higher education institutions is another indicator of the competitiveness of higher education institutions.

There is a number of factors that influence the sustainable development and competitiveness of higher education institutions in the higher education environment. Some of them are a number of students in a higher education institution which largely depends on the demographic situation in the country, and a number of foreign students in the higher education institution. These indicators largely demonstrate the competitiveness of study programs in higher education institutions, as they are in demand by local and foreign students. Therefore, today an important prerequisite for the competitiveness of higher education institutions is the competency of their academic staff.

Aspirations of higher education institutions to ensure their viability, including competitiveness in the current changing conditions, as well as sustainability in the future perspective, greatly motivates academic staff to constantly improve professionally, thereby developing their competitiveness. There is a correlation between the competitiveness of the higher education institution and its academic staff: the more competitive the higher education institution, the more competitive its academic staff, and vice versa, the more competitive the academic staff, the more competitive the higher education institution as a whole. There are various expression forms of competitiveness in the activities of higher education institutions that are significant in the study of competitiveness of academic staff.

In order to assess the competitiveness of academic staff, it is important to consider the academic staff's interaction with the higher education environment as a multi-level environmental system in which the following environmental levels can be distinguished: local or higher education institution's level; the national level; the global level.

There are two approaches to the study of competitiveness of educators: 1) scientists in the field of economics and business science transfer the theory and definition of competitiveness to educational sciences in the form of transfers and apply to the theoretical justification of competitiveness of personality/specialist, a methodology for evaluation and promotion of development; 2) representatives of educational sciences and psychology within the framework of their branches of science, on the basis of theories of their sciences, accepted basic values and basic principles, provide characteristic features of a competitive personality and/or a competitive specialist, highlighting the characteristics or indicators of his competitiveness, including human qualities, as well as justify competitive areas of activity and various manifestations. The interdisciplinary approach to research makes it possible to combine both of these approaches.

The results of the studies show that several indicators evidence about the competitiveness of educators, including academic staff, in higher education institutions. Some of them are: marketability of academic staff, including recognition, recognition of their competence on the level of higher education institution, national and international levels, as well as employability and employment. A factor influencing the competitiveness of academic staff is the number of elected, non-elected, as well as the total number of academic staff members in higher education institutions.

The level of competitiveness of academic staff in higher educational institutions depends on the degree of superiority of competitive advantages over the shortcomings of the academic staff. Several of their qualities are recognized as competitive advantages of academic staff, such as flexibility, mobility, adaptability, psychological readiness to receive and apply new information, to learn new technologies, a high level of independence and responsibility, high-stress resistance, the need for success in professional activities, personal qualities of a humane person, various types of abilities and competencies (including multicultural (also foreign languages) competence, media competence (including digital competence), social competence (including communication competence), competence in the field of didactics in higher education and distance learning methodologies, etc.). Such qualities as self-reflection competence, including awareness of one's own internal resources, development potential, as well as recognition of shortcomings also indicate the competitiveness of academic staff.

There are several manifestations of academic staff's competitive activity which are also recognized as competitive advantages, such as an independent, responsible and creative professional activity; ability to match the goals of their career growth with the goals of the higher education institution's activities and sustainable development; internal need and ability to self-realize in conditions of constantly changing environment; ability not only to achieve

heights of success, but also get through failures, in the process of development, finding strength in oneself for a new development stage.

The educator's competitiveness can be viewed and scientifically substantiated as a complex structure consisting of several components or components of competitiveness, for example: 1) personality direction, including professional direction; 2) self-conception; 3) self-management component, including desire, emotional intelligence, and flexibility; 4) a competency component; 5) a component of specific individual personality characteristics (for example, intelligence, charisma, humour sense, creativity, health, etc.). The basis for the development of competitiveness of the educator is experience.

As a result of theoretical studies, another important finding was crystallized: the more competitive academic staff will be, the more competitive their students will be as future specialists.

Literatūra References

- Abramo, G., D'Angelo, C.A., & Soldatenkova, A. (2016). The ratio of top scientists to the academic staff as an indicator of the competitive strength of universities. *Journal of Informetrics*, 10, 596–605. DOI: 10.1016/j.joi.2016.04.013
- Adam, E. (2020). 'Governments base performance-based funding on global rankings indicators': A global trend in higher education finance or a global rankings literature fiction? A comparative analysis of four performance-based funding programs. *International Journal of Educational Development*, 76, 102197. DOI: 10.1016/j.ijedudev.2020.102197
- Alavredov, A.P., & Alavredova T.P. (2019). Otrasleye kriterii konkurentosposobnosti prepodovatel'a visshey shkoli. *Sovremennaya konkurenciya*, 13(3), 125 - 133. DOI: 10.24411/1993-7598-2019-10311
- Aponte, C., & Jordan, R. (2020). Internationalization of the Curriculum with a Connectivism Approach. *Procedia Computer Science*, 172, 412-420. DOI: 10.1016/j.procs.2020.05.092
- Baranova, S. (2012). Augstskolu docētāju profesionālā pilnveide tālākizglītība. *Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Bibik, I.A. (2014). Konkurentosposobniy prepodovatel vuza kak faktor sozdaniya nauchnogo obrazovatel'nogo prostranstva dla stanovleniya konkurentosposobnih specialistov. *Molodoy ucheniy*, 10, 352 - 355. Dostupno: <https://moluch.ru/archive/69/11927/>
- Bogoyavlenskaya, D.B. & Kliueva, O.A. (2013). To the Problem of Competitive Personality Concept. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 80, 363-368. DOI: 10.1016/j.sbspro.2013.08.580.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development. Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1989). Ecological systems Theory. In R.Vasta (Ed.), *Annals of child development*, 6 (187-251). Greenwich, CT: JAI.
- Chen, Y.G., & Cheng, J.N. (2019). A study investigating teachers' competitiveness - Michael Porter's five forces model as theoretical basis. *Academy of Educational Leadership Journal*, 23(2), 1 - 18. Retrieved from <https://www.abacademies.org/articles/A-study-investigating-teachers-competitiveness-michael-porters-five-forces-model-as-theoretical-basis-1528-2643-23-2-136.pdf>

- Chupkova, O.F. (2004). Formirovaniye konkurentosposobnosti lichnosti budushego uchitel'a v processe ekspertno-analiticheskoy deyatelnosti. *Dissertaciya*. Irkutsk: Irkutskiy Gosudarstvenniy universitet.
- CSP. (2021). *Krities studējošo un uzņemto studentu skaits*. Rīga: CSP. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/izglitiba/meklet-tema/2927-aktualais-augstakaja-izglitiba-2020-2021-m-g>
- CSP. (2020). *Pieaug uzņemto, krītas studējošo studentu skaits*. Rīga: CSP. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/izglitiba/meklet-tema/2663-aktualais-augstakaja-izglitiba-2019-2020-m-g>
- CSP. (2014). *Samazinās studentu skaits Latvijas augstskolās*. Rīga: CSP. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/1644-studentu-skaits-latvijas-augstskolas>
- Donina, I.A., & Sirova, Y.A. (2018). Konkurentosposobnost pedagoga kak tendenciya razvitiya sovremennogo obrazovaniya. *Sankt-Peterburgskiy Obrazovatelniy Vestnik*, 28 - 34. Dostupno: <https://cyberleninka.ru/article/n/konkurentosposobnost-pedagoga-kak-tendentsiya-razvitiya-sovremennogo-obrazovaniya>
- Flunger, B., Trautwein, U., Nagangast, B., Lüdke, O., Niggli, A., & Schnyder, I. (2019). Using Multilevel Mixture Models in Educational Research: An Illustration with Homework Research. *The Journal of Experimental Education*, 89(1), 209 - 236. DOI: <https://doi.org/10.1080/00220973.2019.1652137>
- Grebennikova, V.M. & Rybkin, A.D. (2017). Analysis of the essential characteristics of the phenomenon of "competitiveness;" in the aspect of preparing a contemporary teacher. *Education and Pedagogical Sciences*, 9(2), 178 - 184. DOI: 10.17748/2075-9908-2017-9-5/2-178-183
- Harchenko, L.N. (2014). *Proektirovaniye programm podgotovki prepodovatelya visshy shkoli*. Moskva: Litagent Direktmedia.
- Holodceva, Y.L. (2006). Konkurentosposobnost'v sisteme raznourovnevnyh karakteristik lichnosti specialistob social'noy sfery. *Dissertaciya*. Barnaul: BGPU.
- Hsieh, Ch. Ch. (2020). Internationalization of higher education in the crucible: Linking national identity and policy in the age of globalization. *International Journal of Educational Development*, 78, 102245. DOI: 10.1016/j.ijedudev.2020.102245
- Hubers, M. (2020). Paving the way for sustainable educational change: Reconceptualizing what it means to make educational changes that last. *Teaching and Teacher Education*, 93, 103083. DOI: 10.1016/j.tate.2020.103083
- Huitt, W. (2012). *Educational Psychology Interactive: Systems model of human behavior*. Retrieved from <http://www.edpsycinteractive.org/materials/sysmdlo.html>
- IZM. (2019). *Pārskaits par Latvijas augstāko izglītību 2018. gadā*. Rīga: IZM. Retrieved from https://www.izm.gov.lv/sites/izm/files/augstakas_izglitibas_lv_parskaits_20181.pdf
- IZM. (2020). *Statistika par augstāko izglītību*. Rīga: IZM. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/statistika-par-augstako-izglitibu>
- Īriste, S. (2018). Prospective Managers' of Hospitality Business Competitiveness Evaluation and Development promotion in the Dual Study Environment of Higher Education Institution. *Summary of the Doctoral Thesis*. Jelgava: LLU.
- Katane, I. (2010). Competitiveness of Personality as a New Concept in Modern Education and Pedagogy Science. In L.Malinovska, & V.Osadcuks (Eds.), *Engineering for Rural Development*, 9 (327 - 334). Jelgava: LLU. Retrieved from http://tf.llu.lv/conference/proceedings2010/Papers/62_Katane_Irena.pdf.

- Katane, I. (2011). Philosophic Methodological Bases for Evaluation of Educator's Competitiveness. In Z. Gaile (Ed.), *Research for Rural Development*, 2 (218 - 224). Jelgava: LLU.
- Katane, I. (2007). Systemic Ecological Approach in Teacher Education: Ecological Didactic Model of Students' Pedagogical Practice. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 7, 40-54. DOI: 10.2478/v10099-009-0004-7
- Katane I., Baltusite R., & Katans E. (2017). Theoretical background for investigation and promotion of engineers competitiveness in education. In L.Malinovska, & V.Osadčuks (Eds.), *Engineering for Rural Development*, 16 (824- 831). Jelgava: LLU TF.
- Katane, I., & Īriste, S. (2013). Students' as Prospective Hospitality Specialists' Competitiveness in Theory and Practice. In V.Ļubkina, & G.Marzano (Eds.), *Society. Integration. Education*, 1, Rēzekne, RA, 1, 119-129. DOI: 10.17770/sie2013vol1.158
- Katane, I., & Kalniņa, I. (2010). *Skolēnu konkurētspējas attīstība neformālās komercizglītības vidē*. Jelgava: LLU. (in Latvian)
- Katane I., & Katans E. (2016). Programming Specialist's Professional Development as Lifelong Self-Determination and Self-Organization Process. In V. Lubkina, S. Usca, & A. Zvaigzne (Eds.), *Society. Integration. Education*, 2, Rēzekne, AR, 535-548. DOI: 10.17770/sie2016vol2.1422
- Katans E. (2019). *Programmētāju profesionālās attīstības veicināšana mācīties spējīgā IT uzņēmumā zināšanu pārvaldības skatījumā*. Jelgava: LLU.
- Kozlova, D.V., & Maloshonok, N.G. (Eds.). (2016). *Sovremenniy universitet mezhdru globalnimi vizovami i lokalnimi sadachami*. Sbornik materialov VII Mezhdunarodnoy konferencii Rossiyskoy asociacii issledovateley visshego obrazovaniya. Moskva: Izdatelskiy dom Visshey shkoli ekonomiki.
- Lehnberg, D., & Hicks, J. (2018). A 'glocalization' approach to the internationalizing of crisis communication. *Business Horizons*, 61(3), 357-366. DOI: 10.1016/j.bushor.2018.01.002
- Lowden, K., Hall, St., Elliot, D. & Lewin, J. (2011). *Employers' perceptions of the employability skills of new graduates*. London: University of Glasgow SCRE Centre and Edge Foundation.
- Mahdi, O.R., Nassar, I.A., & Almsafir, M.K. (2019). Knowledge management processes and sustainable competitive advantage: An empirical examination in private universities. *Journal of Business Research*, 94, 320-334. DOI: 10.1016/j.jbusres.2018.02.013
- Mahmudiono, T., Segalita, C., & Rosenkranz, R.R. (2019). Socio-Ecological Model of Correlates of Double Burden of Malnutrition in Developing Countries: A Narrative Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), 1-23. DOI: 10.3390/ijerph16193730
- Margolis, A.A. (2019). Ocenka kvalifikacii uchitel'a: obzor in analiz lucshih sarubezhnih praktik. *Psihologicheskaya nauka i obrazovaniye*, 24(1), 5-30. DOI: 10.17759/pse.2019240101.
- Martincova, J., & Lukešová, M. (2015). Critical Thinking as a Tool for Managing Intercultural Conflicts. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 171, 1255 – 1264. DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.01.239
- Maslow, A. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.
- Miotto, G., Del-Castillo-Feito, C., & Blanco-Gonzalez A.B. (2020). Reputation and legitimacy: Key factors for Higher Education Institutions' sustained competitive advantage. *Journal of Business Research*, 112, 342-353. DOI: 10.1016/j.jbusres.2019.11.076
- Mitina, L.M. (2003). *Psihologiya razvitiya konkurentosposobnoy lichnosti*. Moskva: MPSI.

- Musselin, C. (2018). New forms of competition in higher education. *Socio-Economic Review*, 16(3), 657–683. DOI: 10.1093/ser/mwy033.
- Parker, G. (2008). *Capitol Investments: Marketability of Political Skills*. Michigan: University of Michigan Press.
- Plugina, M.I. (2016). Determinatny professional'nogo stanovleniya prepodavatelya visshey shkoli v sovremennih usloviyah. *Pedagogika i psihologiya*, 1, 94- 104. Retrieved from <http://journals.rudn.ru/psychology-pedagogics/article/view/13415/0>
- Rauhvargers, A. (2008). *Pārrobežu (transnacionālā) izglītība: Definīcijas un labas prakses kodeksa pamatprincipi*. Rīga: AIC. Ielādēts no http://www.aic.lv/ar/mag/aktualie/2_reize/4_3_transnac_2008.pdf
- Sarfraz, I., Rajendran, D., Hewege, & C. Mohan, M.D. (2018). An exploration of global employability skills: A systematic research review. *International Journal of Work Organisation and Emotion*, 9(1), 63-88. DOI: 10.1504/IJWOE.2018.10012435
- Salmi, J. (2009). *The Challenge of Establishing the World Class Universities*. DOI: 10.1596/978-0-8213-7865-6 Retrieved from https://www.academia.edu/4288932/The_Challenge_of_Establishing_World_Class_Universities
- Seginova, O., Grishina O., Zavyalova, N. & Skorobogatykh, I. (2015). *Individualniy reyting prepodavateley kak marketingoviy instrument povisheniya konkurentosposobnosti vuza*. Dostupno: <https://www.researchgate.net/publication/282877431>
- Shields, R. (2019). The sustainability of international higher education: Student mobility and global climate change. *Journal of Cleaner Production*, 217, 594-602. DOI: 10.1016/j.jclepro.2019.01.29
- Shirobokov, S. (2000). Ocenka kachestva podgotovki konkurentosposobnogo specialista v pedagogicheskom vuze. *Dissertaciya*. Omsk: Omskiy gosudarstvenniy universitet.
- Sklyar, Y.S. (2018). Konkurentosposobnost' prepodavatelya VUZa kak odno iz usloviy povisheniya kachestva obrazovatel'nih uslug. *Innov: elektronniy nauchniy zhurnal*. Retrieved from https://www.innov.ru/science/economy/konkurentosposobnost-prepodavatelya/?fbclid=IwAR2pzB5AIUCe_F37V0eo7hzOREc6TSADVa-VrEouf-83-nG_tid8hdJ0e2E
- Sohach, A.Y., & Plugina, M.I. (2015). *Konkurentosposobniy prepodavatel - konkurentosposobniy vipusnik vuza*. Dostupno: <https://cyberleninka.ru/article/n/konkurentosposobnyy-prepodavatel-konkurentosposobnyy-vypusnik-vuza>
- Sutz, J., & Arocena, R. (2021). Universities and social innovation for global sustainable development as seen from the south. *Technological Forecasting and Social Change*, 162, 120399. DOI: 10.1016/j.techfore.2020.120399
- Teichler, U. (2007). Studium und Berufschancen: Was macht den Unterschied aus? *Beiträge zur Hochschulforschung*, 29(4), 10 - 31.
- Troskova, M., & Katane, I. (2020). Theoretical substantiation of the competitiveness of academic staff from the perspective of educational sciences. In Z.Gaile (Ed.), *Research for Rural Development*, 35 (274 - 281). Jelgava: Latvia University of Life Sciences and Technologies. DOI: 10.22616/rrd.26.2020.040
- Valitov, Sh.M.V. (2014). University brand as a modern way of winning competitive advantage. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 152, 295 – 299. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.09.198